

Нижник Ірина Олегівна,
аспірант кафедри економіки,
Уманський національний університет садівництва
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-5671-7324>
mrp1974@ukr.net

ДЕФІЦИТ, ЯК ЧИННИК ЗРОСТАННЯ СПОЖИВЧИХ ЦІН НА ПРОДОВОЛЬЧІ ТОВАРИ

У статті досліджено вплив окремих чинників на зростання споживчих цін на продовольчі товари. Зокрема, робиться припущення, що на ринках основних продовольчих товарів має місце дефіцит, який провокує зростання відповідних цін. Таке припущення підтверджується результатами кореляційно-регресійного аналізу. Обґрунтовано пропозиції по удосконаленню діючої методики визначення рівня продовольчого самозабезпечення – запропоновано ввести до формули розрахунку зміну запасів та експорт відповідного виду продовольства. Стверджено, що експорт продовольства перетворюється на важкоконтрольовану статтю продовольчого балансу через зростання відкритості національної економіки та звуження економічного суверенітету держави. Тому запропоновано введення поняття «надмірного експорту продовольства», під яким розуміються обсяги реалізації продукції вітчизняного виробництва закордонному сектору, які створюють або збільшують дефіцит даного виду продовольства на внутрішньому ринку. Обґрунтовано неможливість використання продовольчого імпорту в якості стабілізатора внутрішніх продовольчих цін в умовах хронічного дефіциту платіжного балансу, який зумовлює постійну девальвацію національної валюти.

Ключові слова: продовольчі інтереси населення, дефіцит продовольства, індекс споживчих продовольчих цін, самозабезпечення, експорт, сальдо балансу, девальвація, імпорт.

Постановка проблеми. Захист продовольчих інтересів населення країни є гострою соціально-економічною проблемою. На це вказують численні факти – надмірні витрати домогосподарств на придбання продуктів харчування, недостатня безпечність та низький рівень якості продовольства, незбалансований раціон тощо. Так, за результатами дослідження вчених Єнського університету ім. Фрідріха Шиллера (Німеччина), проведеного на замовлення ВООЗ, Україна лідирує за рівнем смертності від серцево-судинних захворювань, спричинених неправильним харчуванням [1]. Економічна доступність продовольчих товарів для здорового збалансованого харчування обмежується недостатньою купівельною спроможністю малозабезпечених домогосподарств та швидким темпом зростання індексу споживчих цін. Однією із головних причин споживчої продовольчої інфляції є дефіцит окремих продуктів харчування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на гостроту проблеми, дослідження природи інфляції, пошук способів уповільнення темпів зростання цін та пом'якшення соціально-економічних наслідків інфляції і т.д. є одними із найбільш актуальних напрямів досліджень в експертному середовищі. Серед наукових праць, присвячених даній тематиці, звертають на себе уваги роботи Корабліна С. О. [2], Гальчинського А. С. [3], Лібанової Е. М. [4], Шпичака О. М. [5], Тіверіадської Л. В. [6], Мудрака Р. П. та Лагодієнка В. В. [7] та ін.

Попри численні дослідження із інфляційної тематики, проблема макроекономічної нестабільності української економіки у частині зростання цін далека від розв'язання. Поряд із традиційними внутрішніми причинами, глобалізація розширює спектр чинників цінової динаміки. Українська економіка щоразу стає усе більш інтегрованою в глобальну. Відтак, внутрішній ринок стає складником світового ринку, на якому діють економічні закони глобального масштабу. Участь України в міжнародних інтеграційних проектах (СОТ, ЗВТ Україна-ЄС і т.д.) позбавляє національну владу частини економічного суверенітету, а це звужує арсенал доступних інструментів державного регулювання економіки. Усе це створює

невизначеність щодо поведінки цін на внутрішньому ринку, а тому потребує додаткових досліджень.

Мета статті – перевірити припущення про те, що дефіцит є чинником зростання цін на продовольчі товари, з'ясувати причини виникнення дефіциту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з головних причин зростання споживчих цін на продовольчі товари і безалкогольні напої в Україні є дефіцит відповідної продукції. Згідно з діючою методикою Державної служби статистики України, рівень самозабезпечення основними видами продовольства визначається як відношення обсягу виробництва продукції в країні до її внутрішнього використання (виробниче використання (на корм, для посіву) + переробка на нехарчові цілі + втрати + фонд споживання) [8]:

$$SSL = \frac{PV}{DC} \cdot 100\%$$

де: SSL – рівень самозабезпечення даним видом продовольства;

PV – обсяг виробництва продукції в країні;

DC – внутрішнє використання даного виду продовольства.

$$DC = IU + NFPP + L + CF,$$

де: IU – виробниче використання даного виду продовольства;

NFPP – переробка на нехарчові цілі даного виду продовольства;

L – втрати даного виду продовольства;

CF – фонд споживання даного виду продовольства.

Рівень самозабезпечення основними видами продовольства унаочнено в табл. 1.

Таблиця 1

Рівень самозабезпечення України основними видами продовольства, %*

Вид продовольства	Рік									
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Зерно	198,2	176,5	144,1	192,9	161	221	230,9	238,9	290,5	292,9
Картопля	102,2	100,9	97,7	110	98,4	97,2	105,5	96,3	101,6	101,7
Овочі та продовольчі баштанні	107,4	107,8	100	105,3	105,8	101,2	103,4	100,3	101,6	102,9
Плоди, ягоди та виноград	72,2	74,2	73,7	74	71,8	81	82	92,3	84,9	82,9
М'ясо та м'ясні продукти	81	83,3	86,1	91,4	88,9	93,4	101,2	106,2	105,4	105,1
Молоко та молочні продукти	107,6	106,4	106,4	106,7	104,6	101,6	103,6	105	103,6	107,7
Яйця	104,4	107,4	108,5	109,5	108,3	109,7	116,5	113,9	114	119,8

* Джерело: побудовано автором за даними www.ukrstat.gov.ua

Судячи з даних Державної служби статистики України, впродовж останніх чотирьох років був лише один вид дефіцитного продовольства – плоди, ягоди та виноград, який є лідером по зростанню індексу споживчих цін. На нашу думку, такий підхід має недоліки:

1) у ресурсну базу внутрішнього походження не включено рівень запасів даного виду продовольства на кінець року;

2) не враховано експорт, як важливу статтю використання продовольчого ресурсу.

Другий недолік потребує пояснення. Актуальність експорту, як важливої статті використання продовольчого ресурсу, обумовлена тим, що Україна має відкриту економіку рівень інтеграції якої в глобальне середовище зростає. Це означає, що рівень конкуренції за продовольчий ресурс між українськими домогосподарствами та закордонним сектором посилюється. Враховуючи відносно низький рівень доходів українських домогосподарств, існує небезпідставна загроза їх продовольчим інтересам, обумовлена надмірним експортом продовольства. Надмірним експортом продовольства слід вважати такі обсяги реалізації продукції вітчизняного виробництва закордонному сектору, які створюють або збільшують

дефіцит даного виду продовольства на внутрішньому ринку. Ознакою дефіциту є зростання індексу споживчих цін на відповідні продовольчі товари, що, власне, і відбувається на внутрішньому продовольчому ринку України (табл. 2).

Таблиця 2

Рейтинг зростання споживчих цін на продовольчі товари та безалкогольні напої за 2001-2018рр., базовий індекс цін за відповідний період*

Продукт харчування	2001-2006 рр.	2007-2012 рр.	2013-2018 рр.	2001-2018 рр.	Ранг зростання за 2018 р.
Фрукти	3,06	2,31	1,99	14,06	1
Молоко	1,98	2,20	2,49	10,81	2
Масло	1,48	2,52	2,66	9,91	3
Хліб	1,39	2,11	2,96	8,70	4
Сир і м'який сир (творог)	1,66	2,18	2,33	8,44	5
М'ясо та м'ясопродукти	1,96	1,88	2,25	8,28	6
Олія соняшникова	1,50	2,39	2,16	7,73	7
Риба та продукти з риби	2,00	1,78	2,16	7,65	8
Безалкогольні напої	1,28	2,11	2,40	6,50	9
Макаронні вироби	1,29	1,97	2,35	5,98	10
Інші їстівні тваринні жири	1,39	1,75	2,28	5,52	11
Цукор	1,37	1,61	2,04	4,50	12
Яйця	1,15	1,41	2,30	3,72	13
Овочі	0,60	0,67	1,79	0,72	14

* Джерело: розраховано автором за даними www.ukrstat.gov.ua

Для прикладу візьмемо молоко та молочну продукцію. Даний вид продовольства за темпом зростання споживчих цін поступається лише фруктам. Судячи із даних табл. 1, впродовж 2001-2017 рр. показник рівня продовольчого самозабезпечення перевищував 100%. Разом з тим, річний баланс продовольства будь-якого виду не відображає сезонних (місячних) коливань. У виробництві молока має місце яскраво виражена сезонність виробництва, яка, як ми покажемо, індукує інфляційні імпульси (табл. 3).

Таблиця 3

Індекс споживчих цін молока та помісячне виробництво молока в Україні в 2018 році*

Показник	січень	лютий	березень	квітень	травень	червень	липень	серпень	вересень	жовтень	листопад	грудень
Індекс споживчих цін, %	101,5	100,4	99,6	98,8	97,5	98,3	98,9	100	103	103,6	104,5	103,2
Виробництво молока, тис. тонн	573,2	588,7	784,4	890,4	1066,5	1052	1045	998	910	827,8	721,1	641,6

* Джерело: побудовано автором за даними www.ukrstat.gov.ua

На основі даних табл. 3 був проведений кореляційно-регресійний аналіз, у якому функціональною ознакою (Y) є індекс споживчих цін на молоко, факторною ознакою (x) – виробництво молока усіма категоріями виробників по місяцях 2018 року. Результати аналізу:

- 1) коефіцієнт кореляції: $R = 0,592$, отже тіснота зв'язку – середня;
- 2) коефіцієнт детермінації: $R^2 = 0,35$, отже мінливість функції на 35% визначається мінливістю вибраного фактору;
- 3) критерій Фішера: $F_{\phi} = 5,382$, $F_{\kappa} = 4,965$; $F_{\phi} > F_{\kappa}$, отже нульова гіпотеза про відсутність зв'язку між показниками відкидається – модель адекватна реальності;
- 4) критерій Стьюдента: $t_{\phi} = 2,877$, $t_{\kappa} = 2,228$; $t_{\phi} > t_{\kappa}$, отже нульова гіпотеза про незначущість коефіцієнта регресії відкидається – він є статистично значимим;
- 5) рівняння регресії: $Y = 107,1 - 0,008x_1 + e$;

б) коефіцієнт еластичності: $E = -0,063$, отже при збільшенні середньомісячних обсягів виробництва молока на 1 тис. т, індекс споживчих цін на молоко зменшується на 0,063%.

Отже, якщо припустити, що місячні обсяги споживання молока та молочних продуктів є відносно стабільними, то саме коливання у обсягах виробництва цієї продукції створює сезонні дефіцити, які більш, ніж на третину (35%) впливають на зростання відповідних цін. Дефіцити, спричинені коливаннями в обсягах виробництва посилюються зменшенням молочної продукції на внутрішньому ринку країни за рахунок її експорту. Наприклад, в 2017 р. частка експорту від внутрішнього виробництва молока та молочних продуктів досягла 8,1%, а за попередніми оцінками в 2018 р. становитиме не менше 10%. Однак, згідно з існуючою методикою, експорт не вважається статтею, по якій продовольчі ресурси втрачаються для внутрішнього ринку. Тому при визначенні показника продовольчого самозабезпечення за нинішніх умов важливо враховувати усі канали витрачання продовольчого ресурсів.

Для виправлення виявленого недоліку, ми пропонуємо внести такі зміни у формулу розрахунку рівня продовольчого самозабезпечення:

$$SSL = \frac{PV + CHS}{DC + E} \cdot 100\%$$

де: CHS – зміни в запасах даного виду продовольства;

E – експорт даного виду продовольства.

Якщо враховувати експорт, як статтю втрат продовольчого ресурсу для внутрішнього ринку, то сальдо балансу головних видів продовольства буде дефіцитним (табл. 4).

Таблиця 4

Сальдо річних балансів головних видів продовольства за новою формою розрахунку (виробництво + запаси – експорт – витрати на нехарчові цілі – фонд споживання), тис. тонн*

Рік	М'ясо та м'ясні продукти	Молоко та молочні продукти	Яйця, млн. штук	Зерно і зернобобові культури	Овочі та баштанні культури	Плоди, ягоди і виноград	Цукор
2001	3150	-100	-3	-439	-64	-243	н. д.
2002	-85	-59	-3	-166	-78	-301	н. д.
2003	-123	-74	-3	-3770	-88	-343	н. д.
2004	-366	-80	-4	-875	-44	-330	-123
2005	-325	-112	-5	-226	-100	-860	-177
2006	-278	-150	-3	-235	-168	-1144	-120
2007	-245	-199	-3	-343	-158	-1254	-25
2008	-550	-234	-7	-222	-356	-1235	-91
2009	-439	-455	-7	-136	-232	-1139	-92
2010	-378	-273	-7	-175	-311	-1130	-90
2011	-244	-257	-3	-273	-285	-1163	-48
2012	-423	-410	-4	-228	-213	-1171	-10
2013	-332	-548	-5	-242	-237	-1172	-11
2014	-173	-227	13	-200	-133	-831	43
2015	-108	85	-4	-180	26	-568	136
2016	-182	-105	-5	-240	-136	-732	-5
2017	-233	-132	-7	-255	-129	-729	-7

* Джерело: побудовано автором за даними www.ukrstat.gov.ua.

Не менш актуальною проблемою індукування інфляційних імпульсів на внутрішньому ринку є намагання ліквідувати дефіцити окремих споживчих, в тому числі продовольчих, товарів за допомогою імпорту. За нормальних умов (додатне сальдо платіжного балансу) імпорт є додатковим ресурсом, який допомагає ліквідувати тимчасові або постійні дефіцити окремих товарів промислового чи кінцевого призначення. Однак сучасний стан економіки України не можна назвати нормальним. Передусім звертає на себе увагу стан платіжного балансу. Дефіцит поточного рахунку платіжного балансу в 2017 році зріс до 2,4 млрд. дол. США (1,9% від ВВП) порівняно з 1,3 млрд. дол. США (1,4% від ВВП) у 2016 році. Україна має хронічний дефіцит зовнішньоторговельного балансу або рахунку поточних операцій (рис. 1), який не компенсується чистими прямими іноземними інвестиціями.

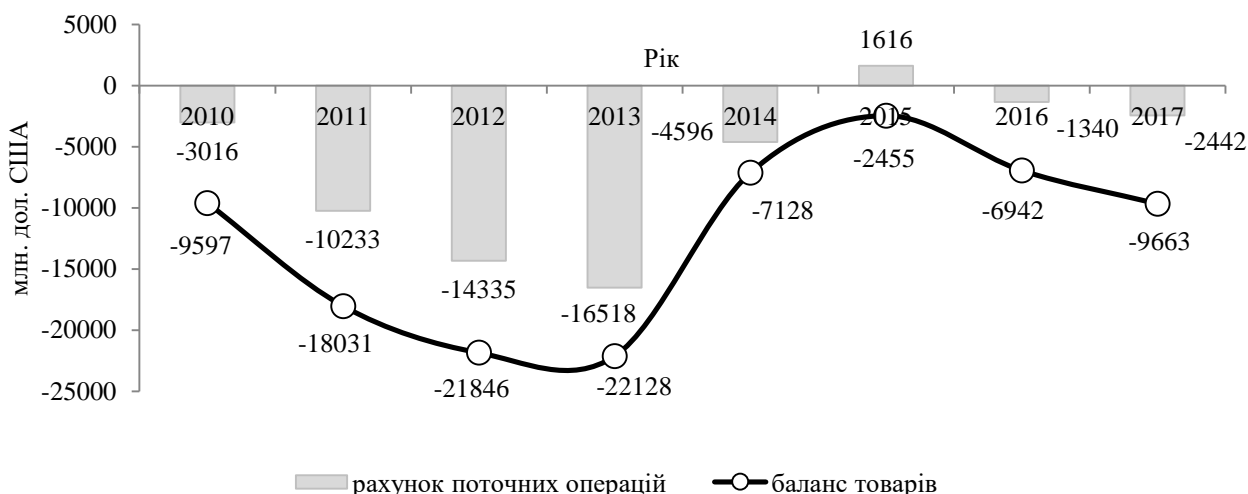

Рис. 1. Рахунок поточних операцій та баланс товарів в платіжному балансі України, млн. дол. США*

* Джерело: побудовано автором за даними www.ukrstat.gov.ua

Дефіцит платіжного балансу вдається ліквідувати лише завдяки зовнішнім позичкам. У результаті на внутрішньому ринку України спостерігається перманентний дефіцит іноземної валюти, що разом із нечіткими перспективами надання чергової позики (МВФ, ЄС тощо) підвищує валютні ризики та стимулює девальвацію. Це зумовлює зростання цін на імпорту продукцію, що підсилює споживчу інфляцію на продовольчому ринку.

Отже, наразі імпорт, як джерело покриття дефіциту окремих продовольчих товарів на внутрішньому ринку, не можна розглядати як фактор стабілізації відповідних цін.

Висновки.

1. Результати кореляційно-регресійного аналізу, проведеного за показниками внутрішнього ринку молока та молочної продукції, показали, що коливання у обсягах виробництва цієї продукції створює сезонні дефіцити, які більш, ніж на третину (35%) впливають на зростання відповідних цін. Дефіцити, спричинені коливаннями в обсягах виробництва, посилюються зменшенням молочної продукції на внутрішньому ринку країни за рахунок її експорту.

2. Актуальність експорту, як важливої статті використання продовольчого ресурсу, зумовлена тим, що Україна має відкриту економіку, рівень інтеграції якої в глобальне середовище зростає. Надмірним експортом продовольства слід вважати такі обсяги реалізації продукції вітчизняного виробництва закордонному сектору, які створюють або збільшують дефіцит даного виду продовольства на внутрішньому ринку. Ознакою дефіциту є зростання індексу споживчих цін на відповідні продовольчі товари.

3. Згідно з діючою методикою Державної служби статистики України, рівень самозабезпечення основними видами продовольства визначається як відношення обсягу виробництва продукції в країні до її внутрішнього використання. Такий підхід має недоліки:

а) у ресурсну базу внутрішнього походження не включено рівень запасів даного виду продовольства на кінець року; б) не враховано експорт, як важливу статтю використання продовольчого ресурсу. Для виправлення виявленого недоліку, необхідно враховувати експорт, як статтю втрат продовольчого ресурсу для внутрішнього ринку.

4. Розрахунки на основі зміненого підходу до визначення рівня продовольчого самозабезпечення (виробництво + запаси – експорт – витрати на нехарчові цілі – фонд споживання) показали, що сальдо балансу головних видів продовольства на внутрішньому ринку України впродовж останніх 16 років було дефіцитним.

5. Враховуючи хронічний дефіцит платіжного балансу, який вдається ліквідувати лише завдяки зовнішнім позичкам, на валютному ринку України спостерігається постійна девальвація національної валюти. Це зумовлює постійне підвищення цін на імпортовану продукцію, в тому числі продовольчу, і є додатковим чинником зростання індексу споживчих цін на продукти харчування. Тому імпорт, як джерело покриття дефіциту окремих продовольчих товарів на внутрішньому ринку, не можна розглядати як фактор стабілізації відповідних цін.

Перспективними напрямками подальших досліджень із даної тематики є: розробка механізму продовольчої допомоги малозабезпеченим домогосподарствам, обґрунтування рекомендацій зі створення регіональних продовольчих резервів та використання їх для товарних інтервенцій у періоди виникнення сезонних дефіцитів відповідних видів продовольства, розрахунок монопольного складника у формуванні індексу споживчих цін на продовольчі товари.

Список використаної літератури

1. Україна лідирує за рівнем смертності від неправильного харчування. Depo.ua. 17.01.2019. URL: <https://www.depo.ua/ukr/life/ukrayina-lidiruye-za-rivnem-smertnosti-vid-nepravilnogo-harchuvannya-20190116900387>
2. Кораблін С. О. Сукупна пропозиція і оптимальна інфляція. *Економіка і прогнозування*. 2005, № 1. С. 9-32.
3. Гальчинський А. С. Основи кейнсіанської моделі регулювання економічного циклу. Питання теорії. *Вісник Національного банку України*. 2009, №1(155). С. 3-8.
4. Лібанова Е. М. Соціальні чинники та соціальні наслідки інфляції. *Економіст*. 2008, №5. С. 16-25.
5. Шпичак О. М. Економіко-організаційні неузгодженості взаємовідносин у продуктових ланцюгах в умовах інфляційно-девальваційних процесів: напрями врегулювання. *Економіка АПК*. 2015, №6. С. 85-95.
6. Тівєриадська Л. В., Якименко А. М. Інфляційні процеси та їх соціально-економічні наслідки в Україні. *Економічний простір*. 2015, №93. С. 175-188.
7. Мудрак Р. П., Лагодієнко В. В. Агроінфляція та індекс споживчих цін на продовольчі товари: порівняльний аналіз «Україна - ЄС». *Економіка України*. 2018, №1(674). С. 28-39.
8. Статистичний збірник «Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України». К.: Державна служба статистики України, 2018. 59с.

References

1. Ukraine lidyruie za rivnem smertnosti vid nepravylnoho kharchuvannia [Ukraine is leading the death rate from unhealthy diet] (2019). Depo.ua. Available at: <https://www.depo.ua/ukr/life/ukrayina-lidiruye-za-rivnem-smertnosti-vid-nepravilnogo-harchuvannya-20190116900387>
2. Korablin, S. O. (2005). Sukupna propozytsiia i optymalna inflitsiia [Aggregate supply and optimal inflation]. *Economics and Forecasting*, 1. 9-32.
3. Galchinsky, A. S. (2009). Osnovy keinsianskoi modeli rehuliuivannia ekonomichnoho tsykladu. Pytannia teorii [Basics of the Keynesian model of economic cycle regulation. Question of the theory]. *Visnyk of the National Bank of Ukraine*, 1(155). 3-8.
4. Libanova, E. M. (2008). Sotsialni chynnyky ta sotsialni naslidky inflitsii [Social factors and social consequences of inflation]. *Economist*, 5. 16-25.
5. Shpychak, O.M. (2015). Ekonomiko-orhanizatsiini neuzghodzhenosti vziemovidnosyn u produktovykh lantsiuhakh v umovakh inflitsiino-devalvatsiinykh protsesiv: napriamy vrehuliuivannia [Economic and institutional relations inconsistencies in the food chains under devaluation processes: guidelines and solutions]. *Ekonomika APK*, 6. 85-95.

6. Tiveriadska, L. V., Yakymenko, A. M. (2015). Inflatsiini protsesy ta yikh sotsialno-ekonomichni naslidky v Ukraini [Inflation processes and their socio-economic implications in Ukraine]. *Ekonomichnyi prostir*, 93. 175-188.
7. Mudrak, R. P., Lagodienko, V. V. (2018). Ahroinflatsiia ta indeks spozhyvchykh tsin na prodovolchi tovary: porivnialnyi analiz «Ukraina – YS» [Agroinflation and consumer price index for foodstuffs: Ukraine-EU comparative analysis]. *Economy of Ukraine*, 1(674). 28-39.
8. State Statistics Service of Ukraine (2018). Statystychnyi zbirnyk «Balansy ta spozhyvannia osnovnykh produktiv kharchuvannia naselenniam Ukrainy u 2017 rotsi» [Statistical Collection «Balances and consumption of the main food products by the population of Ukraine in 2017 year»], Kyiv.

Nyzhnyk Iryna Olegivna

Post-graduate student of the Department of Economics
Uman National University of Horticulture

DEFICITE – FACTOR OF GROWTH OF CONSUMER PRICES FOR FOOD GOODS

Introduction. *Protecting the food interests of the country's population is an acute socio-economic problem. Many facts indicate this - insecurity and low food quality, excessive growth in food prices, and so on. One of the main causes of consumer food inflation is a shortage of certain foods.*

Purpose. *The purpose of the paper is to test the assumption that the deficit is a factor in rising food prices, to find out the causes of the deficit.*

Methods. *In the process of research, the following methods were used: abstract-logical, empirical, series of dynamics, averages, index, correlation-regression, balance and others.*

Results. *One of the main reasons for the growth of consumer prices for food products is the shortage of the corresponding products. Assuming that monthly consumption of food is relatively stable, then the volatility in production volumes of this product creates seasonal deficits. For example, in the market of milk and dairy products seasonal deficits more than a third (35%) affect the growth of relevant prices. Deficits caused by fluctuations in production volumes are aggravated by a decrease in production in the domestic market of the country due to its export.*

Originality. *The scientific novelty of the article can be considered: the identification of seasonal deficits of food products that refute the stability of the domestic market of the products on the basis of the annual balance sheets and is a significant factor in the growth of consumer food prices, clarification of the concept of "excessive volume of food exports, clarification of the methodology for determining the level self-sufficiency of food, justification for the impossibility of considering imports as a factor in stabilizing consumer food prices under devaluation conditions.*

Conclusion:

1) *deficits caused by fluctuations in the volume of production of soda production are aggravated by a decrease in the corresponding products at the domestic market of the country due to its export;*

2) *excessive food exports should be considered such sales of domestic products overseas sector that create or increase this type of food shortage in the domestic market;*

3) *calculations on the basis of the changed approach to the definition of the level of food self-sufficiency showed that the balance of the main types of foodstuffs on the domestic market of Ukraine during the last 16 years was deficient;*

4) *on the currency market of Ukraine there is a constant devaluation of the national currency. Under such conditions, imports cannot be considered as a factor in stabilizing the relevant prices.*

Key words: *food interests of the population, food shortages, consumer food price index, self-sufficiency, exports, balance of payments, devaluation, import.*

*Одержано редакцією: 18.01.2019
Прийнято до публікації: 01.02.2019*